

УДК 141.3:32]:27-428](450)«12»:355.01«20»

DOI <http://doi.org/10.30970/vps.2026.3301.05>

КОНЦЕПЦІЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ ТОМИ АКВІНСЬКОГО: ДИЛЕМА ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Ігор Карівець

*Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра філософії
вул. Митрополита Андрея, 5, м. Львів, 79016, Україна
e-mail: igor.v.karivets@lpnu.ua
ORCID ID 0000-0002-4555-2226*

У статті проаналізовано одну зі складових політичної філософії Томи Аквінського, а саме: концепцію справедливої війни. Розглянуто її принципи суверенної (компетентної) влади, справедливої причини і правильного наміру. Хоча будь-яка війна з погляду християнства є гріхом, Тома Аквінський відстоює ідею справедливої війни, як передумови справедливого миру. Констатовано, що справедлива війна є викликом для християнства, яке з початку свого існування відкидало будь-яке насильство, а також це дилема для християнства, бо воно потрапляє у пастку морального роздвоєння: з одного боку, вчення Ісуса Христа ґрунтується на любові до всіх, навіть до ворогів, а з іншого – на потребі захищати своє життя, якщо на тебе напали. Стверджено, що томістичну концепцію справедливої війни можна вважати кульмінацією політичної філософії Середньовіччя, в якій гармонійно поєднано природне право на самозахист й оборону (юриспруденція), християнську мораль і теологію. Продемонстровано, що справедлива війна не ведеться заради загарбання земель чи вбивств, а заради відновлення «спільного блага» та «порядку», за які відповідає суверен, державець, влада якого походить від Бога. Відтак, справедлива війна «угодна Богові», бо вона відновлює на землі те, що є на небі: благо, спокій і порядок. Зроблено висновок, що Тома Аквінський відповідає на виклики і на дилему справедливої війни. В контексті викликів для концепції справедливої війни Аквіната розглянуто сучасну російсько-українську війну та гіпотетичну ядерну війну. Переосмислюючи висновки з учення Томи Аквінського у світлі сучасних реалій, показано, що дії української сторони у цій війні є справедливими, а російської – ні, а також, що ядерна війна не може бути справедливою, бо її оголошення суверенною владою засвідчило б її некомпетентність, безвідповідальність та відсутність розуму, бо немає справедливої причини її оголошувати та відсутній правильний намір її вести.

Ключові слова: Тома Аквінський, війна, справедлива війна, справедливий мир, християнська мораль, порядок, ядерна війна, російсько-українська війна.

Вступ

Вторгнення росії в Україну активізувало загально-історичні дослідження католицької концепції справедливої війни, її генези та еволюції [Ворон, Ворон, 2025; Гоголь, Деркач, 2022]. Також українські дослідники звертають увагу на те, як інтерпретують війну та мир християнські конфесії [Моїсеєнко, 2018]. Однак бракує аналітично-теоретичних досліджень, які б детально та систематично, на основі першоджерел, досліджували саме концепцію справедливої війни Томи Аквінського та її принципи. Відтак, **мета** цієї статті полягає в частковій компенсації відсутності в академічному дискурсі аналізу концепції справедливої війни Томи Аквінського в контексті сучасного міжнародного права та новітніх (реальних) воєн, зокрема, російсько-української війни, та гіпотетичної ядерної війни.

Війна – це постійна супутниця людських спільнот, цивілізацій і культур. Будь-який історично відомий період людства не обійшовся без війни та конфліктів, проливання крові й жертв. Тому війна є фактом людства, чи то його частини – східної, західної, південної або ж північної.

Всі племена і народи, більшою чи меншою мірою, воювали. Недарма Геракліт, який жив до нашої ери, казав, що «війна (гр. *πολεμος*, чол. рід) – батько всього, всього цар, одним вона богами бути вказала, іншим – людьми, одних рабами зробила, інших вільними» [Тихолаз, 1995, с. 84]. Давні греки багато воювали, римляни ще більше воювали, бо створили величезну імперію, князі Русі воювали, вікінги воювали тощо – у давні часи, дохристиянські часи, війна не була злом, а була засобом здобуття слави; воїнів шанували і панував культ героя-воїна [див.: Карлайл, 2024; Кемпбел, 1999]. Той же Геракліт висловився так: «Полеглих на війні боги шанують та люди» [Тихолаз, 1995, с. 5]. Ба більше, у першому столітті до нової ери, за часів Римської імперії, було сформульовано крилатий вислів, який сьогодні охоче повторюють політики та військові, а саме: «Хочеш миру – готуйся до війни» (лат. «*Si vis pacem, para bellum*»)¹.

З 380 року, коли імператор Флавій Теодозій I оголосив християнство офіційною релігією Римської імперії, ставлення до війни та збройних конфліктів поступово змінилося. Відомо, що 1 січня 404 року в Римі монах-аскет Телемах намагався зупинити гладіаторський бій, вибігши на середину арени. Вчинок монаха не зупинив гладіаторський бій – його закидали камінням глядачі, – але імператор Гонорій так перейнявся смертю монаха, що наказав повсюдно скасувати гладіаторські бої у Римській імперії. Перші християни відмовлялися служити у війську цезаря, бо насильство, якими є війни і бої, суперечило християнському вченню про любов до всіх, навіть до ворогів.

Християнство опинилося перед дилемою: воювати чи не воювати, чинити спротив чи не чинити спротив. Отці Церкви, а пізніше схоласти-теологи, розуміли цю дилему й намагалися її вирішити.

¹ Авторство цього вислову приписують римському історику Корнелію Непоту, а пізніше його повторить у IV–V ст. н. е. римський військовий письменник Флавій Веґецій.

Принципи справедливої війни Томи Аквінського

Однією зі спроб середньовічної християнської теології вирішити дилему війни є концепція справедливої війни теолога-схоласта Томи Аквінського. Концепт справедливої війни Томи Аквінського, який є центральним для цієї концепції, ще більше посилює християнську дилему, бо дозволяє *вбивство заради припинення вбивства*. Томі Аквінському треба було знайти теологічно-філософське виправдання війни, яка є необхідною для захисту «спільного блага» та «впорядкованої злагоди»¹.

Для кращого розуміння концепції справедливої війни Томи Аквінського потрібно вписати її в ті історичні події, які, безперечно, вплинули на його бачення війни.

З історії ми знаємо, що Середньовіччя потерпало від феодалних міжусобиць; будь-який феодал, як приватна особа, міг зібрати своїх підданих та оголосити війну своєму сусіду-феодалу, щоб завоювати його землі, а його підданих забрати собі. Крім цього, римо-католицька церква впродовж XI–XIII ст. підтримувала й організовувала військові походи з метою «визволення Гробу Господнього від мусульман», а також XIII століття відзначається конфліктом між католицькою церквою та Священною римською імперією. І феодалні міжусобиці, і «хрестові походи», і конфлікт між Святим престолом і Священною Римською імперією суперечили першопочатковому вченню Ісуса Христа про любов до ворогів і про те, що на зло не потрібно відповідати злом. Тома Аквінський вирішує теологічно-філософськи обґрунтувати війну як таку, що може бути справедливою, якщо дотримуватися певних принципів оголошення та ведення війни. Крім цього, Аквінат вирішує проблему справедливої війни (*Summa Theologiae*, II–II, Q. 40)² в контексті чесноти милосердя. Він доводить, що війна може бути не просто морально допустимою (лат. *licita*), але й обов'язковою, якщо вона служить вищій меті – миру (лат. *pax*). Так Аквінат відхиляє радикальний пацифізм перших християн, який заперечував *будь-яку* їхню участь у військових діях.

Тома Аквінський починає аналіз із серії заперечень (лат. *Objectiones*), які відображали поширені пацифістські позиції, що спиралися на прямі цитати зі Святого Письма. Ці заперечення безпосередньо вказували на те, що ведення війни є гріхом (лат. *bellare semper sit peccatum*). Зокрема, наводилися слова

¹ Про «впорядковану злагоду» мовиться з покликанням на Св. Августина тут: S. Thomas. *Summa Theologica*. Pars 2a 2ae. 29, 1 ad Im.: «Ad primum sic proceditur. Videtur quod pax sit idem quod concordia. Dicit enim Augustinus, XIX de Civ. Dei, quod *pax hominum est ordinata concordia*. Sed non loquimur nunc nisi de pace hominum. Ergo pax est idem quod concordia».

² Основним джерелом концепції справедливої війни Томи Аквінського є розділ другий другої частини, питання 40 «Суми теології». Саме в цьому питанні Тома Аквінський формулює основні принципи справедливої війни, які будуть проаналізовані далі. Всі цитування і покликання на текст розділу другого другої частини, питання 40, «Суми теології» за виданням: S. Thomas Aquinas. *Summa Theologica*. Pars 2a 2ae. Qu. I. Usque ad Qu. CXXIII. Tomus Tertius. Taurini (Italy) : C. Franciscus Duvina, Provic. Gen., 1922. P. 241–245.

Ісуса Христа з Євангелія від Матвія: «...всі бо, що за меч беруться, від меча загинуть» (Мт. 26:52)¹, а також заповідь «не противтеся злому» (Мт. 5:39). Крім того, наголошувалося, що війна суперечить миру, а отже, є протилежною до нього.

Для спростування цих заперечень й обґрунтування допустимості війни, Тома Аквінський спирається на твердження Св. Августина про те, що християнський спосіб життя не засуджує цілком війну, бо воїнам-християнам, які шукають шлях до спасіння, було б наказано відмовитися від військової служби та скласти зброю. Натомість, їм було сказано: «Нікому кривди не чинить, фальшиво не доносьте і вдовольняйтесь вашою платнею» (Лука 3:14), що означає: військова служба сама по собі не заборонена.

Як схоласт, Тома Аквінський був зобов'язаний сформулювати раціональне та систематичне обґрунтування допустимості справедливої війни. Для цього він використовує традиційно-схоластичну, логічно-раціональну схему доведення «Здається, що..., але, навпаки, відповідаю» (лат. *Videtur quod... Sed contra... Respondeo*), щоб перетворити складну моральну проблему на три чітко визначені умови права на війну (лат. *Ius ad bellum*), які піддано логічному та правовому аналізу. Отже, його концепція справедливої війни стає не просто моральним дозволом, а чітко окресленою правовою та етичною нормою, що слугує інтеграції християнської етики в управління державою.

Однією з ключових причин, що спонукали Аквіната до чіткого формулювання принципів справедливої війни, була політична ситуація у зрілому Середньовіччі. Європу цього періоду характеризували високий рівень політичної роздробленості, міжусобиці та «приватні війни» феодалів. Ці конфлікти прямо загрожували загальному благу (лат. *Bonum commune*), яке Аквінат, як і Арістотель, вважав вищою метою держави. Політичні обставини того часу вимагали чіткого обґрунтування монополії на *легітимне насильство*, яке реалізовано в Аквіната через (1) перший принцип, а саме: владу суверена (лат. *Auctoritas principis*). Згідно з цим принципом, війна не є приватною справою, оскільки приватна особа може вирішувати свої справи (лат. *Ius suum*) в суді вищої інстанції. Приватна особа, наприклад, феодал, не може оголошувати війну. Відтак, війна є публічним актом, спрямованим на захист спільного блага та «впорядкованої злагоди» країни від зовнішніх ворогів. Тому війну може оголошувати лише суверен, король, той, хто очолює державу.

Як бачимо, перший принцип справедливої війни є політичним, оскільки він надавав теологічну санкцію на встановлення централізованої державної (королівської) влади. Аквінат підкреслював, що лише суверен зобов'язаний «сприяти загальному благу, що включає, зокрема, захист суспільства від агресорів» [Aquinas, 1922, р. 245]. Отже, перший принцип справедливої війни є засобом централізації влади та обґрунтовує право держави на застосування сили. Згідно з Томою Аквінським, війна є легітимною за умови,

¹ Тут і далі текст *Святого Письма* процитовано за виданням: Святе Письмо / пер. І. Хоменка. Рим : Видавництво ОО. Василіян, 1963. 1460 с.

що її оголошує офіційна влада, яка відповідальна за спільне благо та спокій громадян. Тобто, війна є крайнім виконанням державного обов'язку.

Концепція справедливої війни також була необхідна для теологічного обґрунтування зовнішніх воєн, зокрема хрестових походів, які вважали «священною війною» проти «невірних». (2) Другий принцип справедливої війни – це принцип справедливої причини (лат. *Iusta causa*), який Аквінат сформулював так, щоб охопити не лише самозахист, але й відплату (кару). Аквінат визначає справедливу причину для війни тоді, коли нація чи держава має бути покарана за відмову «компенсувати» провини своїх підданих або «віддати те, що було несправедливо захоплено». Ця акцентуація на покаранні свідчить про те, що у Середньовіччі війну розглядали не просто як захист від агресії, а як форму міжнародного правозастосування – встановлення Божої справедливості світським правителем. Справедлива причина війни вимагає, щоб агресор заслугогував на війну через певні провини. Це може бути, наприклад, відмова відшкодувати завдані збитки або відмова повернути те, що було несправедливо захоплено. Цей принцип тісно пов'язаний з природним правом на самозахист. Аквінат вказував на право пропорційного використання збройної сили як для самозахисту, так і для захисту третіх осіб. *Iusta causa* перетворює це індивідуальне природне право на інституціоналізовану державну доктрину, легітимізуючи застосування сили для відновлення справедливості й порядку.

І, нарешті, (3) третій принцип справедливої війни – це принцип справедливого або правильного наміру (лат. *Recta intentio*), який можна сформулювати у формі питання: навіщо та заради чого чи кого воювати? Для Томи Аквінського війна є справедливою тоді, коли її ведуть заради миру та збереження порядку. Мета справедливої війни – це справедливий мир і порядок, чого неможливо досягнути без покарання агресора й відновлення мирного й благополучного життя в країні, яка зазнала нападу. Фактично, тут Аквінат дотримується думки Св. Августина про те, що «...миру шукають не для того, щоб провокувати війну, а війну ведуть, щоб досягти миру»¹. Крім цього, Аквінат навчав, що правильний намір не повинен містити бажання домінування, завдання людям страшного болю, як фізичного, так і морального, приниження та жорстокої помсти. Тому третій принцип справедливої війни стосується моральності тих, хто веде війну. Намір має бути спрямований на придушення зла та сприяння спільному благу. Правильний намір є вимогою справедливого ведення війни, гарантією того, що дії комбатантів є морально виправданими, незалежно від законності самого акту оголошення війни (лат. *Ius ad bellum* – укр. *право на війну*). Як зазначає М. Волцер у своїй відомій праці «Справедливі й несправедливі війни»: «*Ius ad bellum* вимагає від нас судження про агресію та самооборону; *ius in bello* – про дотримання або порушення звичаєвих та позитивних правил ведення мілітарних дій. Ці два види суджень логічно незалежні. Цілком можливо, що справедлива війна може вестися несправедливо, а

¹ Augustinus. Epistola 189: «[6]. ...Non enim pax quaeritur ut bellum excitetur, sed bellum geritur ut pax acquiratur». URL: https://www.augustinus.it/latino/lettere/lettera_194_testo.htm.

несправедлива війна може вестися у суворій відповідності до правил» [Walzer, 2006, р. 21]. Християнському воїну не притаманна ненависть до ворогів; він керується любов'ю до своєї країни, до своєї землі, тобто священним обов'язком захищати її від посягань ззовні. Цей принцип морально обмежує насильство за умови законного оголошення війни.

Принципи справедливої війни Томи Аквінського покладено в основу сучасного міжнародного гуманітарного права та Статуту ООН. Сьогодні послуговуються уже згаданими вище поняттями права на війну і право на війні. Перший принцип справедливої війни Томи Аквінського став правом на війну, а другий і третій об'єднано у праві на війні.

Отож, підсумовуючи, функціонування трьох принципів справедливої війни Аквіната в сучасному міжнародному праві (51 стаття Статуту ООН та Женевські конвенції) систематичніше й загальніше можна представити у такій таблиці:

Табл. 1. Принципи справедливої війни та їхні функції в Середньовіччі та сучасності

Принципи справедливої війни	Латинська назва	Функція у Середньовічній політиці	Функція в сучасній політиці та міжнародному праві
Офіційна та компетентна влада (суверен, король, державець)	Auctoritas Principis	Обґрунтування монополії централізованої держави на право легітимного насильства; заборона приватних феодалських воєн	Право на застосування сили належить легітимним владам у випадку захисту та оборони або за рішенням Ради безпеки ООН
Справедлива причина	Iusta Causa	Теологічне виправдання хрестових походів та примусу до реституції; війна як форма правосуддя	Стаття 51 Статуту ООН визначає єдину та безумовну справедливу причину, а саме: самооборону, захист, проти збройного нападу
Правильний намір	Recta Intentio	Моралізація війни; війна ведеться заради миру (<i>pacis</i>), а не заради панування чи помсти	Засудження будь-якої агресії та анексії, будь-якого порушення суверенітету. Тому, якщо є такі факти, то війна ведеться для того, щоб відновити порядок, повернути анексовані території, відновити суверенітет

Виклики томістичній концепції справедливої війни: російсько-українська війна та ядерна війна

Тепер розглянемо два випадки війни в контексті концепції справедливої війни Томи Аквінського й функціонування (дотримання) її трьох трансформованих принципів у сучасному міжнародному праві. Перший приклад стосується реальної та сучасної російсько-української війни, а другий – ядерної, гіпотетичної, війни.

Російсько-українська війна. Одним із ключових правових моментів початку російсько-української війни для України було підписання 14 квітня 2014 року виконавцем обов'язків президента України Олександром Турчиновим указу про виконання ухваленого РНБО рішення «Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності». Цей указ став початком антитерористичної операції (АТО) зі звільнення захоплених російськими бойовиками територій Донецької та Луганської областей України. З 24 лютого 2022 року розпочалося широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну, назване російським правителем «спеціальною військовою операцією» (СВО). І з 24 лютого того ж року в Україні оголошено военний стан та загальна мобілізація.

Отож, послуговуючись усталеними Томою Аквінським уявленнями про оголошення війни, можна зробити висновок, що ні українська, ні російська влади, які визнають легітимними на міжнародному рівні, не оголошували офіційно війну. Може скластися враження, що *de jure* війни немає взагалі.

Після Другої світової війни, фраза «Оголошую вам війну» зникає з лексикону політиків, державних діячів та дипломатів. Це зумовлено тим, що Статут ООН (1945), ст. 2(4), забороняє війну, як інструмент державної політики. Тому держава, яка «оголошує війну», офіційно визнає себе агресором. І це дає право Раді безпеки ООН миттєво накласти на неї санкції або дозволити військову відповідь. Крім цього, офіційне визнання «стану війни»¹ є сигналом для всього світу, що країна перебуває у масштабному та дуже серйозному конфлікті.

Відтак, маємо різноманітні політично вмотивовані тлумачення того, що відбувається між Україною та її північним сусідом-агресором. Китай одразу офіційно почав називати цю війну «українською кризою» [Чому спецпредставник Китаю вирушив у турне Європою і як з ним має комунікувати Україна 2024], США – «українською війною» («The Ukraine War») [National Security Strategy of the United States of America' 2025, p. 26], а в Європейському Союзі кажуть про «російсько-український конфлікт» [Bonini, 2025]. Для українців, звичайно, йдеться про *de facto* російсько-українську війну. Президент

¹ Стан війни суттєво відрізняється від воєнного стану. Стан війни – це поняття міжнародного права, а воєнний стан – це поняття національного права; він вводиться всередині тої чи іншої країни. Під час стану війни припиняються всі дипломатичні відносини, скасовуються всі двосторонні договори, набуває сили міжнародне гуманітарне право (правила поведіння з полоненими, заборона на певні види зброї тощо). Особливості воєнного стану вже добре відомі українцям, які живуть в ньому більше, ніж чотири роки.

Зеленський як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України (стаття 106 Конституції України) і як глава держави (стаття 102 Конституції України), який виступає від імені держави Україна, формально (юридично) не оголосив війну російському агресору. Таке офіційне оголошення війни, на мою думку, могло б суттєво консолідувати всі сили в державі: суспільні, політичні, економічні й воєнні. Тож з позицій першого принципу концепції справедливої війни Томи Аквінського жодна зі сторін російсько-української війни його не дотримала, оскільки легітимні влади обох країн не оголошували війну, попри те, що перебувають у стані війни.

Такий підхід властивий багатьом сучасним міжнародним військовим конфліктам, які все частіше відбуваються без оголошення війни, а іноді й без підписання мирних договорів, що виходить далеко за межі правових інтерпретацій війни, яких дотримувався Тома Аквінський.

Щодо другого принципу (справедливої причини), то Україна має справедливу причину захищатися як така, що, починаючи з 2014 року, зазнає неспровокованої російської агресії, наслідком чого стали руйнування українських мирних міст, сіл та селищ і вбивство українського мирного населення – фактично спустошення й знищення України, а згідно із міжнародним правом такі дії однієї держави проти іншої цілком слушно можуть бути класифіковані як геноцид і військові злочини. У цьому аспекті формальне оголошення стану війни може бути витлумачено як прагнення до відновлення справедливості й притягнення держави-агресора до відповідальності за злочини проти людяності. Позиція України і міжнародної громадськості має бути адекватною і безкомпромісною: справедливо, коли агресор і всі, хто здійснював військові злочини проти України і її громадян, понесуть кримінальну відповідальність і компенсують завдані збитки, як моральні, так і матеріальні державі, що зазнала нападу, адже, як слушно зауважує Дж. МакМаган, «російська мета завоювання України та її включення до складу Росії є несправедливою метою, практично будь-яке застосування сили російськими військовими є неприпустимим» [MacMahon, 2024, p. 66]. Таке неправомірне застосування сили ставить питання про екзистенційний вимір російської війни в Україні, оскільки наявна загроза самому існуванню нашої держави, культури й української національної ідентичності.

Є. Бистрицький вважає, що за цих умов важливі не перемовини з агресором, а військові дії проти нього. Політики, «люди доброї волі», громадські діячі та навіть інтелектуали, наприклад, німецький філософ Ю. Габермас, нерідко мають ілюзію, що перемовини з агресором ведуть до миру, однак лише його неспроможність воювати може призвести до реальної зупинки війни, спровокованою російською ненавистю до української культури та самих українців, до самого їхнього існування, до їхнього прагнення бути незалежною європейською нацією, а не асимільованими «руським миром» [Бистрицький, 2023, с. 75–79]. Мовиться навіть про «екзистенційну війну світів»: українського світу і «руського мира», які «закорінені» в європейську демократичну цивілізацію та «азійські деспотії» відповідно. Про ці «закорінення», з одного боку, промовисто говорять демократичні країни Європи й решти світу, які

підтримали Україну, а з іншого – ті авторитарні режими, зокрема Китаю, КНДР, Ірану, які своїми діями й політикою сприяють продовженню російської агресії в Україні.

Виходячи зі справедливих причин оголошення війни російському агресору, Україна та її народ керуються правильним і справедливим наміром ведення цієї війни. Відтак, українцями дотримано третього томістичного принципу справедливої війни, а саме: принципу правильного наміру ведення війни або сучасною мовою міжнародного права «ведення війни заради відновлення суверенітету й цілісності території» з метою досягнення справедливого миру, який можливий за умов цілковитої компенсації Україні фізичних і моральних збитків, завданих у результаті російської агресії, засудження міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів на території України і гарантій ненападу на неї. Україна захищає свої юридично визнані території та своїх громадян і не зазіхає на чуже. Це справедливо і відповідає як уявленням Томи Аквінського, так і теперішнім міжнародним правилам ведення військових дій.

Ядерна війна. Вторгнення російського агресора в Україну відновило дебати про ядерну війну загалом і про те, чи буде застосовано ядерну зброю проти України зокрема [Nye Jr., 2023; Sagan, 2023; Kühn, 2022]. До цього вторгнення тема ядерної війни не була настільки актуальною, у стосунках колективного Заходу з ерефією діяв принцип «краще торгувати, ніж воювати». Після розпаду СРСР західні еліти все більше «стали інтегрувати» економіку своїх країн «в російську економіку, перетворюючись, принаймні енергетично, на заручників Росії» [Єрмоленко, 2015, с. 6], чия ілюзія демократичності, втім, швидко розвіялася. Тому Джозеф Най Молодший звертає увагу на фактори, які можуть вплинути на початок ядерної війни, і серед них ядерна загроза від «реваншистської Росії, яка веде агресивну війну проти України» [Nye Jr., 2023, р. 15].

Україна справедливо воює проти держави-агресора, яка має ядерну зброю. Це означає, що ще до завдання гіпотетичного ядерного удару по Україні державою-агресором остання може шантажувати Україну, її союзників й партнерів і схилити до несправедливого миру, який можна назвати «капітуляцією України».

Розглянемо принципи справедливої війни Томи Аквінського та їхні сучасні формулювання в контексті гіпотетичної ядерної війни. За цих умов перший принцип – це про необхідність оголошення ядерної війни офіційною російською владою, власне російським правителем, застосуванням неспівмірного насилля офіційною кремлівською владою. Зрозуміло, що на підставі здорового глузду оголосити таку війну неможливо, бо усі розуміють її катастрофічні наслідки, тим паче, що вже є досвід Хіросіми й Нагасакі. Ядерна агресія щодо України буде безвідповідальним та ірраціональним вчинком – квінтесенцією несправедливої війни, в якій не буде ні переможців, ні переможених. Несила залишатися людиною й притому переконувати в потребі ядерної війни. Навіть тактичний російський ядерний удар по території України

буде божевільям, бо й такі удари матимуть трагічні наслідки не лише для України, а й для сусідніх країн.

Другий принцип – це справедлива причина розпочати чи ініціювати ядерну війну. Такої причини не існує взагалі. Зараз ведеться *de facto* високотехнологічна російсько-українська війна, але все ж таки її можна окреслити як війну конвенційними засобами, що перебуває під раціональним контролем. Тому завдання ядерного удару будь-якою стороною у війні буде непропорційним, асиметричним, а тому несправедливим, і завдасть значно більших руйнувань і знищить значно більше життів, ніж звичайна чи навіть високотехнологічна зброя.

Останнім принципом справедливої війни, згідно із Томою Аквінським, є принцип правильного наміру. Сучасний підхід до правильного наміру вимагає, щоб та сторона війни, яка провадить справедливую війну, обмежувала військові дії, щоб вона воювала не з бажанням помсти та відчуттям ненависті, а прагнула до справедливого й тривалого миру – такою має бути кінцева мета справедливої війни. Ці умови нелегко виконати в сучасних війнах, особливо в тих, які характеризуються величезними руйнуваннями та стражданнями. Чи можна застосувати ядерну зброю з правильним наміром? Застосувати – ні, а ось для стримування агресорів – так. Вільям О'Браєн висловлює думку, що існують випадки, які не виключають правильні наміри використання ядерної зброї у крайньому випадку, а саме: лише як засіб стримування та оборони, а не як засіб шантажу, залякування та силової політики [O'Brien, 1983, p. 208].

Як видається, російський правитель досі не застосовав тактичну ядерну зброю проти держави Україна лише тому, що його союзники, особливо Китай¹, виступають проти цього, шукаючи економічної вигоди із уже наявного стану справ перманентної війни: «Китай не хоче ані поразки, ані перемоги Росії. Йому потрібна слабка Росія з центром, орієнтованим на Китай» [Денисенко, 2025]. Окрім того, застосування ядерної зброї держави, які володіють ядерним арсеналом, розцінюють як переступання червоної лінії, неспівмірну військову ескалацію, а головне – потенційну загрозу власному існуванню, що й убезпечує наразі людство від подібних невтішних перспектив.

Висновки

Аналіз концепції справедливої війни Томи Аквінського виявив, що вона не була чимось новим для Середньовіччя, а постала як відповідь на виклики та запити часу на основі синтезу (1) підходів до війни Отців Церкви, здебільшого Св. Августина, морально-етичні постулати якого були раціонально обґрунтовані та стали чітким критерієм ведення справедливої війни, та біблійних висловлювань про війну, (2) вимоги політичної централізації (монополізації) влади, яка має право на законне насильство й відповідно подолання тогочасної феодалної роздрібненості, й нарешті (3) кодифікації

¹ Про те, що Китай має величезний вплив на російського правителя і може зупинити його війну в Україні, висловлювалися президент Фінляндії Александр Стубб (Alexander Stubb), американський генерал-лейтенант у відставці Бен Годжес (Ben Hodges) та американський сенатор Ліндсі Грем (Lindsey Graham).

тодішніх норм канонічного права і теологічних ідей з метою виправдання як оборонних, так і каральних (реституційних) воєн. Ба більше, сьогодні, коли загострюються конфлікти у світі, а політика держав з могутніми арміями й навіть усталеними демократіями стає не завжди передбачуваною, концепція справедливої війни Томи Аквінського продовжує бути актуальною, а її принципи покладені в основу Статуту ООН та Женевських конвенцій. Це свідчить про те, що вона поєднує юридичні вимоги (лат. *Ius*) з моральними (лат. *Ethos*), апелює до принципів природного права (лат. *Ius naturale*) й забезпечує демократіям стійку та довговічну доктрину, що й сьогодні зберігає своє центральне місце у світовій політичній думці та міжнародному праві.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є. До онтології війни: чому військові дії, а не мирні переговори. *Філософська думка*. 2023. № 2. С. 74–98. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.074>.
2. Ворон О., Ворон О. Концепція війни та миру в західному християнстві. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 1(13). С. 70–75. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.9>.
3. Гоголь В., Деркач В. Війна та мир в ретроспективі католицького вчення. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 44. С. 19–26. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.2>.
4. Денисенко В. Китай і закінчення війни. *Еспресо*. 2025. 28 жовтня. URL: <https://espresso.tv/poglyad-kitay-i-zakinchennya-viyni>.
5. Єрмоленко А. Ціннісно-нормативні аспекти сучасної війни. Круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 6–12.
6. Карлайл Т. Герої, культ героїв та героїчне в історії / пер. з англ. С. Курило. Київ : Пропала грамота, 2024. 264 с.
7. Кемпбел Д. Герой із тисячею облич / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Альтернативи, 1999. 392 с.
8. Моїсеєнко Л. Проблеми війни та миру в трактуванні християнських конфесій. *Історія релігій в Україні : науковий щорічник*. 2018. Вип. 28, ч. 2. С. 545–565.
9. Святе Письмо / пер. І. Хоменка. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1963. 1460 с.
10. Тихолаз А. Геракліт : навчальний посібник з давньогрецької філософії. Київ : Абрис, 1995. 160 с.
11. Чому спецпредставник Китаю вирушив у турне Європою і як з ним має комунікувати Україна. *Європейська правда*. 2024. 5 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/03/5/7181079/>.
12. Aquinas T. *Summa Theologica*. Pars 2a 2ae. Qu. I. Usque ad Qu. CXXXIII. Tomus Tertius. Taurini (Italy) : C. Franciscus Duvina, Provic. Gen., 1922. P. 241–245.
13. Bonini E. EU leaders open to Ukraine talks with just a «reduction of hostilities». *EUNews*. 2025. 12 August. URL: <https://www.eunews.it/en/2025/08/12/eu-leaders-open-to-ukraine-talks-with-just-a-reduction-of-hostilities/>.
14. Kühn U. War, Peace, and (In)Justice in the Nuclear Age. *Transatlantic Policy Quarterly*. 2022. Vol. 21, No. 1. P. 103–110. DOI: <https://doi.org/10.58867/BFOD8291>.

15. O'Brien W. V. Just-War Doctrine in a Nuclear Context. *Theological Studies*. 1989. Vol. 44, No. 2. P. 191–220. DOI: <https://doi.org/10.1177/004056398304400201>.
16. National Security Strategy of the United States of America' 2025. P. 1–29. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>.
17. Nye J. S. Jr. Nuclear Ethics Revisited. *Ethics & International Affairs*. 2023. Vol. 37, No. 1. P. 5–17.
18. MacMahan J. Just War Theory and the Russia-Ukraine War. *Studia Philosophica Estonica*. 2024. Vol. 17. P. 54–67. DOI: <https://doi.org/10.12697/spe.2024.17.06>.
19. Sagan S. D. Just and Unjust Nuclear Deterrence. *Ethics & International Affairs*. 2023. Vol. 37, No. 1. P. 19–28. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0892679423000035>.
20. Walzer M. Just and Unjust Wars. New York : Basic Books, 2006. 361 p. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/471728/mod_resource/content/1/walzer.pdf.

References

- Aquinas, T. (1922). *Summa Theologica*. Pars 2a 2ae. Qu. I. Usque ad Qu. CXXIII. Tomus Tertius (pp. 241–245). Taurini (Italy) : C. Franciscus Duvina, Provic. Gen.
- Bonini, E. (2025). EU leaders open to Ukraine talks with just a “reduction of hostilities”. *EUNews*, 12 August. URL: <https://www.eunews.it/en/2025/08/12/eu-leaders-open-to-ukraine-talks-with-just-a-reduction-of-hostilities/>
- Bystrytsky, Ye. (2023). Do ontolohii viiny: chomu viiskovi dii, a ne myrni peremovyny [To the Ontology of War: Why Warfare But not Peaceful Negotiations]. *Filosofska dumka*, 2, 74–98. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.074> (In Ukrainian).
- Campbell, J. (1999). Heroi iz tysyacheiu oblych [The Hero with a Thousand Faces] / transl. by O. Mokrovolskyi. Kyiv: Alternatyvy. (In Ukrainian).
- Carlyle, T. (2024). Heroi, kult heroiv ta heroichne v istorii [Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History] / transl. by S. Kurylo. Kyiv: Propala hramota. (In Ukrainian).
- Chomu spetspredstavnyk Kytaiu vyrushyv u turne Yevropoiu i yak z nym maie komunikuvaty Ukraina [Why did China's Special Representative go on a Tour of Europe and How Should Ukraine Communicate with Him?]. (2024). *Yevropeiska pravda*, March 5. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/03/5/7181079/> (In Ukrainian).
- Denysenko, V. (2025). Kytai ta zakinchennia viiny [China and the End of War]. *Espresso*, October 28. URL: <https://espresso.tv/poglyad-kitay-i-zakinchennya-viyni> (In Ukrainian).
- Hohol, V., Derkach, V. (2022). Viina ta myr v retrospektyvi katolytskoho virovchennia [War and Peace in the Retrospective of Catholic Doctrine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filozofsko-politologichni studii*, 44, 19–26. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.2>.
- Kühn, U. (2022). War, Peace, and (In)Justice in the Nuclear Age. *Transatlantic Policy Quarterly*, 21(1), 103–110.
- MacMahan, J. (2024). Just War Theory and the Russia-Ukraine War. *Studia Philosophica Estonica*, 17, 54–67. <https://doi.org/10.12697/spe.2024.17.06>
- Moiseienko, L. (2018). Problemy viiny ta myru v traktuvanni khrystyianskykh konfesii [Problems of war and peace in the interpretation of Christian denominations].

- Istoriia religii v Ukraini: nauk. shchorichnyk* [History of Religion in Ukraine: Scientific Yearbook], 28, part 2, 545–565. (In Ukrainian).
- National Security Strategy of the United States of America' 2025*. (2025), 1–29. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>
- Nye, J. S. Jr. (2023). Nuclear Ethics Revisited. *Ethics & International Affairs*, 37(1), 5–17.
- O'Brien, W. V. (1989). Just-War Doctrine in a Nuclear Context. *Theological Studies*, 44(2), 191–220. <https://doi.org/10.1177/004056398304400201>
- Sagan, S. D. (2023). Just and Unjust Nuclear Deterrence. *Ethics & International Affairs*, 37(1), 19–28. <https://doi.org/10.1017/S0892679423000035>
- Sviate Pysmo* [Holy Scripture]. (1963). / transl. by I. Khomenko. Rome: Vydavnytstvo OO. Vasyliian. (In Ukrainian).
- Tykhoholaz, A. (1995). Heraklit: navchalnyi posibnyk z davniohretskei filosofii. Kyiv: Abrys. (In Ukrainian).
- Voron, O., & Voron, O. (2025). Konceptsiia viiny ta myru v zakhidnomu khrystyianstvi [The Concept of War and Peace in Western Christianity]. *Kulturolohichnyi Almanakh*, 1(13), 70–75. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.9> (In Ukrainian).
- Walzer, M. (2006). *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books. https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/471728/mod_resource/content/1/walzer.pdf
- Yermolenko, A. (2015). Tsinnisno-normatyvni aspekty suchasnoi viiny. Kruhlyi stil "Filosofskoi dumky" [Value-Normative Aspects of Contemporary War. Round Table of the Journal "Philosophical Thought"]. *Filosofska dumka*, 1, 6–12.

THOMAS AQUINAS' CONCEPTION OF JUST WAR: DILEMMA AND CONTEMPORARY CHALLENGES

Ihor Karivets

*Lviv Polytechnic National University,
Department of Philosophy
Mytropolyt Andrei Sheptytskyi Str., 5, 79016, Lviv, Ukraine
e-mail: ihor.v.karivets@lpnu.ua
ORCID ID 0000-0002-4555-2226*

The paper analyzes one of the components of the political philosophy of Thomas Aquinas – the conception of just war and its principles of sovereign (legitimate) authority, just cause and right intention. Although any war from the Christian point of view is a sin, Thomas Aquinas defends the idea of just war as a prerequisite for a just peace. It is noted that just war poses a challenge to Christianity, which from its inception has rejected all violence, and also presents a dilemma for Christianity, because it falls into the trap of moral dilemma: on the one hand, Jesus Christ's teaching is based on love for everyone, even enemies, and on the other, the need to defend one's life if attacked. It has been argued that the Thomistic conception of just war can be considered the culmination of Medieval political philosophy, in which the natural right to self-defense (jurisprudence), Christian morality and theology are harmoniously combined. It is demonstrated that a just war is not waged for the

sake of seizing land or killing, but for the sake of restoring the “common good” and “peace of order”, for which the sovereign, the state ruler, whose power comes from God, is responsible. Therefore, a just war is “pleasing to God”, because it restores on earth what is in heaven: good, peace, and order. It is concluded that Thomas Aquinas responds to the challenges and dilemmas of a just war. In the context of challenges to Aquinas’s conception of a just war, the contemporary Russian-Ukrainian war and a hypothetical nuclear war are considered. By reinterpreting the conclusions of Thomas Aquinas’s teachings in light of contemporary realities, it is shown that the actions of the Ukrainian side in this war are just, and the Russian side is not, and also that a nuclear war cannot be just, because its declaration by a sovereign power would demonstrate its incompetence, irresponsibility, and lack of reason, since there is no just cause to declare it and there is no right intention to wage it.

Keywords: Thomas Aquinas, war, just war, just peace, Christian morality, order, nuclear war, Russian-Ukrainian war.

Отримано / Received: 28.01.2026

Прийнято до друку / Accepted for publication: 18.06.2026

Опубліковано / Published: 30.06.2026